

Elżbieta KOPYŚ
Uniwersytet Jagielloński
Biblioteka Jagiellońska

ZAKUP STEROWANY POPYTEM (PATRON DRIVEN ACQUISITION) JAKO MODEL NABYWANIA PRZEZ BIBLIOTEKI KSIĄŻEK ELEKTRONICZNYCH NA MIARĘ XXI WIEKU

Spośród kilku obecnie funkcjonujących na świecie modeli zakupu książek elektronicznych wiodące znaczenie zyskuje model zwany Patron Driven Acquisition, czyli zakup sterowany popytem. W artykule zostanie zaprezentowana istota tego modelu, ze szczególnym uwzględnieniem problemu selekcji i wykorzystania zakupionych zbiorów oraz skutków jego stosowania z punktu widzenia biblioteki, czytelnika i wydawcy. Autorka podejmie także próbę zastanowienia się nad przyszłością zakupu sterowanego popytem w Polsce i na świecie.

Modele zakupu książek elektronicznych

W związku z wynalezieniem książek elektronicznych biblioteki akademickie na całym świecie stanęły przed nowymi wyzwaniami, które pojawiły się na przestrzeni ostatniej dekady. Jednym z tych wyzwań stało się znalezienie takiego sposobu zakupu przez biblioteki e-booków, który uwzględniałby zarówno sferę ekonomiczności i racjonalności wydatków, jak i użyteczności zasobów bibliotecznych.

Pierwszym modelem, który rozpowszechnił się na świecie – a w Polsce nadal powszechnie funkcjonuje – jest model zakupu książek elektronicznych w gotowych pakietach, nierzadko tematycznych, nazywanych kolekcjami. Zakup całej kolekcji jest najprostszym i najstarszym sposobem wzbogacania oferty biblioteki o książki elektroniczne, pomimo iż kolekcja tworzona w ten sposób zawiera zazwyczaj zarówno książki bardzo poszukiwane przez użytkowników bibliotek, jak i te o niskiej bądź zerowej przydatności czytelniczej. Otwarte pozostaje więc pytanie, czy jest to najbardziej racjonalne podejście do zakupu książek elektronicznych? Ile z książek zakupionych w formie gotowego pakietu zostanie faktycznie wykorzystanych, a jaka ich część nigdy nie znajdzie zainteresowania wśród czytelników.

Z czasem dostawcy e-booków zaczęli proponować bibliotekom zakupy pojedynczych, wybranych tytułów bądź w prenumeracie, bądź „na własność”. Jednak w obu tych przypadkach decyzję dotyczącą wyboru książek przeznaczonych do zakupu podejmował wykwalifikowany bibliotekarz, często z uwzględnieniem wskazówek specjalisty z danej dziedziny nauki.

Pod wpływem ograniczania środków finansowych biblioteki zmuszone zostały do poszukiwania coraz wydajniejszych metod doboru książek elektronicznych przeznaczonych do zakupu. Doprowadziło to do skonstruowania nowego modelu, najczęściej znanego jako Patron Driver Acquisition (PDA), czyli w wolnym tłumaczeniu zakup sterowany popytem, jakkolwiek w angielskojęzycznej literaturze przedmiotu występuje on pod różnymi nazwami np. *demand-driven acquisition*, *patron-initiated purchasing*, *books an demand*¹.

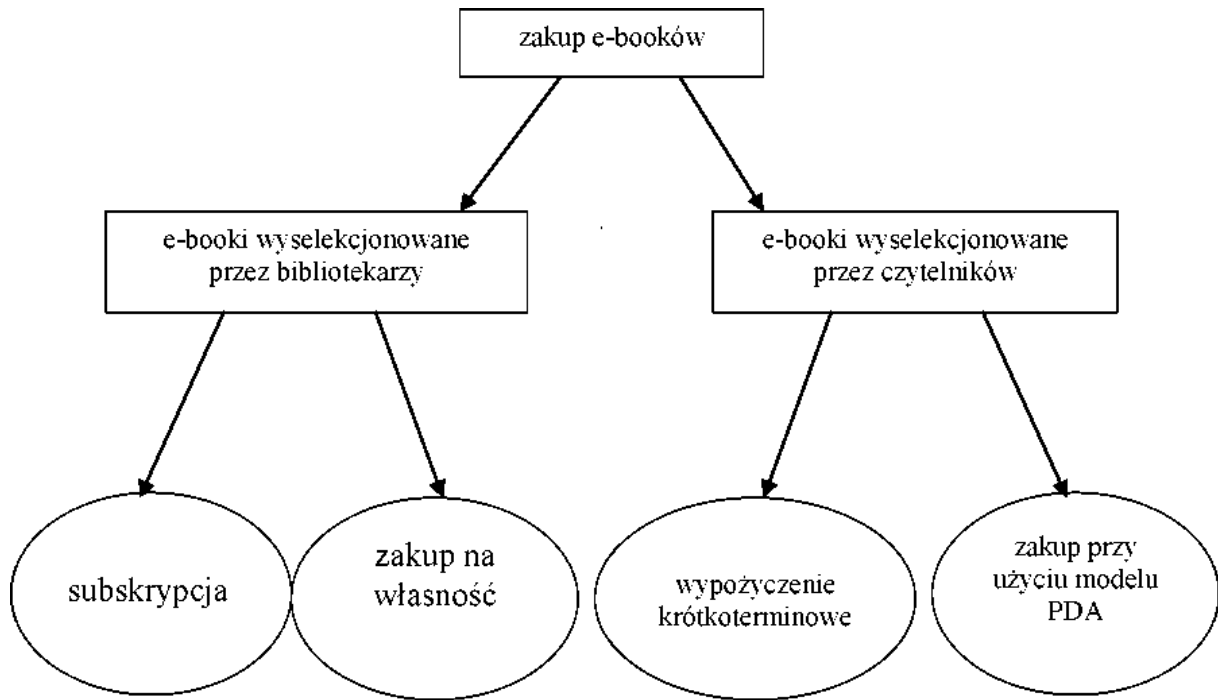
Zasadniczym elementem różniącym model zakupu sterowanego popytem od pozostałych modeli jest osoba, która dokonuje wyboru książek do zakupu. Z punktu widzenia podmiotu, do którego należy proces decyzyjny selekcji książek elektronicznych przeznaczonych do zakupu, modele dzielimy na:

- a) modele, w których proces decyzyjny należy do bibliotekarzy:
  - model subskrypcji (pojedynczych tytułów bądź całych kolekcji),
  - model zakupu na własność (pojedynczych tytułów bądź całych kolekcji);
- b) modele, w których proces decyzyjny należy do czytelników (patronów):
  - model wypożyczenia krótkoterminowego (pojedynczych tytułów),
  - zakup sterowany popytem – PDA (pojedynczych tytułów).

W ostatnim czasie pojawił się jeszcze jeden model, który będzie w przyszłości zyskiwał coraz większe uznanie wśród bibliotekarzy i czytelników. Jest to model nazywany w skrócie EBS i polega na tym, że całe kolekcje książek elektronicznych udostępniane są do użytkowania przez jeden rok za niewielką opłatą. Po roku wybiera się te książki, które są najbardziej wykorzystywane, dopłaca do nich odpowiednią kwotę i umieszcza się je w katalogu na stałe udostępniając czytelnikom, a nieużywane wycofuje się.

---

¹ W.H. Walters: Patron-Driven Acquisition and the Educational Mission of the Academic Library. „Library Resources & Technical Services”, Vol. 56, Issue 3, 2012, p. 199-213.

Schemat 1. Modele zakupu książek elektronicznych ze względu na podmiot dokonujący selekcji książek

Źródło: Opracowanie własne.

Model zakupu sterowanego popytem (Patron Driven Acquisition)

Poszukiwanie nowych kierunków rozwoju bibliotek akademickich oraz konieczność wychodzenia naprzeciw rosnącym oczekiwaniom użytkowników bibliotek często skutkuje kreatywnym myśleniem i otwartością kadry zarządzającej na wprowadzanie nowych pomysłów. Stało się to podstawą powstania modelu zakupu sterowanego popytem, czyli PDA. Model ten znany jest pod różnymi nazwami, jednak pod nimi kryje się nowatorski sposób zakupu e-booków, których kwintesencją jest dokonywanie przez czytelników selekcji książek przeznaczonych do zakupu.

Niespodzianką może być fakt, że idea nowego sposobu nabywania książek elektronicznych krystalizowała się dwutorowo. Z jednej strony pierwsze próby tworzenia i udoskonalania nowych modeli zakupu e-booków powstawały w bibliotekach Stanów Zjednoczonych, z drugiej zaś PDA ma swoje korzenie także w bibliotekach Australii i Europy².

² K. Paulsen: The Story of Patron-Driven Acquisition, [in:] D.A. Swords (ed.): Patron-driven acquisitions: history and best practices. De Gruyter Saur, Berlin, Boston 2011.

Zasadnicze przymiarki nowego modelu zakupu książek elektronicznych, opartego na sugestiach czytelników pojawiły się około 10 lat temu w Stanach Zjednoczonych. Początkowo przybierały one formę zamieszczanych na stronach bibliotek formularzy propozycji zakupu książek bądź wykorzystywania przez bibliotekarzy informacji o poszukiwanych pozycjach, bazując na zamówieniach składanych za pośrednictwem wypożyczalni międzybibliotecznych.

Podwaliny pod nową formę zakupu książek budowało pierwotnie w Stanach Zjednoczonych NetLibrary, powstały w 1998 r., będący pierwszym komercyjnym agregatorem książek elektronicznych. NetLibrary stając się czołowym dostawcą e-booków zapoczątkował w 2000 r. subskrypcję instytucjonalną w Wielkiej Brytanii³. Obecnie NetLibrary znane jest pod nazwą eBook Academic Collection i po wykupieniu stanowi własność firmy EBSCO⁴.

Z literatury przedmiotu wyłania się coraz więcej opisanych przykładów skorzystania z modelu PDA w bibliotekach uniwersyteckich. Model ten znalazł zastosowanie m.in. w następujących bibliotekach amerykańskich uniwersytetów: State University of Ohio, Purdue University, Southern Illinois University, University of Denver, University of Florida, University of Iowa, University of Mississippi, University of Nebraska, University of Texas, University of Vermont, University of York⁵.

Jednocześnie w innej części świata, mianowicie w Australii, swoje piętno odbiła organizacja Ebooks Corporation Limited, założona i finansowana przez prywatnych australijskich inwestorów, z których wielu wywodziło się z księgarzy i wydawców. Organizacja ta, założona w 1997 r., stała się pionierem rozwoju technologii e-booków. W 2000 r. założyła pierwszą internetową księgarnię, prowadzącą detaliczną sprzedaż książek elektronicznych (www.ebooks.com)⁶. Firma Ebooks Corporation Limited była założycielem Ebook Library (EBL), jednego z największych (obecnie prawie 350 tys. tytułów z setek wydawnictw akademickich), wiodących agregatorów książek elektronicznych. Oficjalne powołanie do istnienia Ebook Library odbyło się w 2004 r. na corocznej konferencji Amerykańskiego Stowarzyszenia Bibliotek (ALA)⁷. W 2013 r. EBL zostało przejęte przez firmę ProQuest, która tym samym stała się

---

³ A. Pelle: E-książki: ewolucja zamiast rewolucji. „Biuletyn EBIB”, nr 3 (94), 2008, [dostęp: 29.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.pl/2008/94/a.php?ebooks>

⁴ The University of Texas, [dostęp: 29.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.lib.utexas.edu/indexes/titles.php?id=260>

⁵ W.H. Walters: op.cit.

⁶ K. Paulsen: op.cit.

⁷ Ibidem.

właścicielem tej marki⁸. Jak widać na tym przykładzie, naród australijski znany z innowacyjności, także na polu bibliotekarskim był prekursorski. Warto tutaj wspomnieć chociażby ich wcześniejsze, pionierskie próby digitalizowania zbiorów bibliotecznych.

Obecnie PDA jest stosunkowo często stosowany w Australii i cały czas zyskuje nowych zwolenników. Blisko 62% bibliotek akademickich w Australii i Nowej Zelandii wykorzystuje jakąś formę zakupu sterowanego popytem, wiele z nich od wielu lat.⁹ Najwolniej zainteresowanie tą formą zakupu rośnie w Europie, niemniej jednak także tutaj PDA znajduje coraz to nowych sprzymierzeńców.

Istota zakupu sterowanego popytem

Na czym polega sedno zakupu sterowanego popytem? Definicja, która można znaleźć w Online Dictionary for Library and Information Science (ODLIS) mówi, że PDA jest to model zakupu e-booków, w którym decyzje wyboru książek przeznaczonych do zakupu oparte są na wskazaniach czytelników. Kierownictwo bibliotek, współpracując z dostawcami e-booków, zatwierdza profil zależny od rodzaju, klasyfikacji książek, stopniu naukowości, dacie publikacji, koszcie lub innych, wskazanych kryteriach. Biblioteki z ograniczonym budżetem mogą ustawić limity wydatków¹⁰.

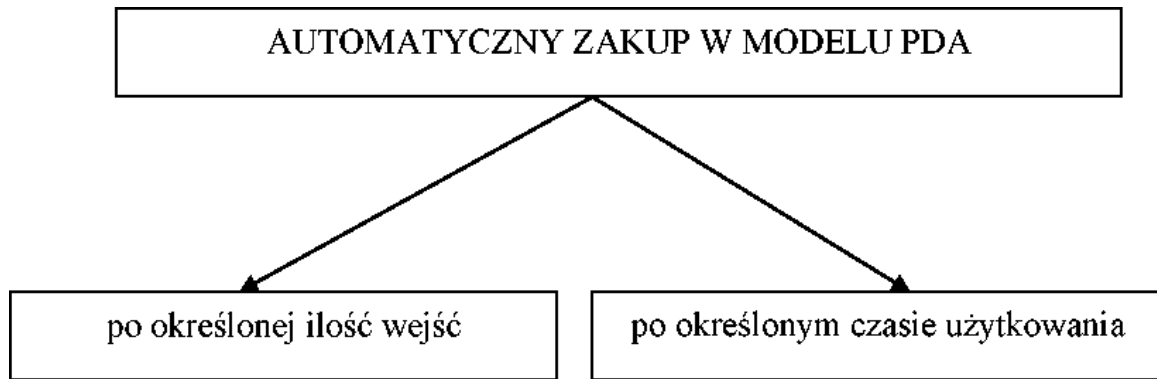
Tytuły książek pasujące profilem do przyjętych wskaźników są następnie udostępniane społeczności czytelniczej za pomocą rekordów MARC w komputerowym katalogu. Biblioteki mają możliwość wyboru pomiędzy różnymi, zawartymi w umowie licencyjnej metodami postępowania. W umowie pomiędzy biblioteką a wydawcą istnieje możliwość zapisu, że zakup danej książki będzie dokonany automatycznie, gdy tylko zostanie ona zauważona przez czytelnika/ów i otwarta ustaloną z góry liczbą razy. Inną możliwością jest wprowadzenie w umowie zapisu, że książka zostanie zakupiona po skorzystaniu z niej przez czytelnika przez określoną ilość czasu, np. po 5 minutach czytania. W takiej sytuacji, wszystkie tytuły niebędące

⁸ ProQuest, [dostęp: 04.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.proquest.com/en-US/aboutus/pressroom/13/20130122.shtml>

⁹ Ibidem.

¹⁰ J.M. Reitz: Online Dictionary for Library and Information Science, [dostęp: 29.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_p.aspx#patrondriven

własnością biblioteki mogą być swobodnie przeglądane przez okres do 5 minut. Po tym czasie – zgodnie z umową licencyjną – zostają automatycznie zakupione na własność biblioteki¹¹.

Schemat 2. Wskaźniki automatycznego zakupu w modelu PDA

Źródło: Opracowanie własne.

Zgodnie z powyższym, w przypadku zastosowania zakupu sterowanego popytem, konieczne staje się przygotowanie stosownej umowy licencyjnej ze sprzedawcą e-booków, jeszcze przed zaimplementowaniem rekordów do katalogu. Umowa taka z jednej strony powinna jasno określać warunki wprowadzenia i korzystania z rekordów, a z drugiej będzie stanowić gwarancję dla wydawcy oraz zobowiązanie dla biblioteki do uiszczenia płatności za wykorzystane e-booki. Ostateczna płatność może nastąpić z góry, tzn. awansem albo po wykorzystaniu określonej liczby książek.

Najogólniej mówiąc, istota tego modelu polega na wprowadzeniu do komputerowego katalogu biblioteki rekordów książek niezakupionych jeszcze przez bibliotekę, co umożliwi przeglądanie ich (w niektórych przypadkach tylko spisu treści, wstępu i np. kilku pierwszych stron) i dopiero w następstwie tych czynności zostaje uruchomiony proces zakupu. Tak więc *de facto* wyboru książek do zakupu dokonuje samodzielnie użytkownik biblioteki, a nie bibliotekarz.

W modelu PDA możemy wyodrębnić trzy fazy:

- przygotowawczą projektu, będącą częścią działalności bibliotekarzy,
- właściwą polegającą na wyborze przez użytkowników książek do zakupu,
- końcową, czyli uiszczenie konkretnej płatności należnej wydawcy oraz usunięcie z katalogów komputerowych rekordów książek, które nie znalazły zainteresowania wśród czytelników.

¹¹ S. Polanka: Off the Shelf: Patron-Driven Acquisition. „The Booklist”, Vol. 105, Issue 9/10, 2009, p. 121.

Faza przygotowawcza, inaczej wprowadzająca, jest najważniejszą częścią całego procesu, gdyż wymaga dobrego rozeznania przez bibliotekarzy rynku wydawców książek elektronicznych oraz jasnego określenia warunków i granic umowy licencyjnej. Ten etap, łącznie z dokonaniem niezbędnych formalności związanych z ustawą o zamówieniach publicznych – w przypadku bibliotek uczelni publicznych – zakończony podpisaniem umowy licencyjnej, należy do działalności bibliotekarzy. Końcowym etapem tej fazy jest podpisanie umowy licencyjnej pomiędzy wydawcą książek elektronicznych a biblioteką.

Faza właściwa będąca konsekwencją, a zarazem kontynuacją zawartej umowy polega na zaimplementowaniu rekordów MARC do katalogu komputerowego biblioteki, czyli udostępnieniu ich użytkownikom. W następstwie tego zostaje wszczęty proces korzystania z książek, czyli wskazywania/wyodrębniania przez czytelników e-booków przeznaczonych do zakupu. Charakterystyczną cechą zakupu sterowanego popytem jest fakt, że czytelnik wyszukując książkę elektroniczną przez katalog, a następnie przeglądając ją, pozostaje nieświadomy tego, czy dana książka jest własnością biblioteki czy też nie. Wiedzę na ten temat ma jedynie bibliotekarz, jakkolwiek z punktu widzenia czytelnika prawo własności książki nie jest sprawą istotną.

Przy zakupie sterowanym popytem pojawia się wiele wątpliwości, typu jak zrobić, aby tego rodzaju zakupy nie mogły przekroczyć ogólnej kwoty budżetu biblioteki przeznaczonego na zakupy w danym okresie, czyli budżetu, na który może sobie pozwolić dana biblioteka. Rozwiązaniem tego rodzaju obaw może być ograniczenie zakupów w sytuacji dochodzenia wydatków do górnej granicy budżetu. Polega to na zawężeniu profilu książek przeznaczonych do zakupu wprowadzając konkretne ograniczenia, na przykład dotyczące maksymalnej ceny książki. Z punktu widzenia dostawcy książek elektronicznych, model PDA musi zostać tak opracowany, aby zapewnić ekonomiczną opłacalność kooperacji. Jednak mając na uwadze sferę rynkową przedsięwzięcia, wydawcy są najczęściej otwarci na nowe wyzwania, jednocześnie dogłębnie analizując nowe propozycje, wręcz nie rzadko będąc ich inicjatorami.

Trzeba pamiętać, że zastosowanie przez biblioteki zakupu sterowanego popytem jest możliwe tylko i wyłącznie dzięki zaawansowanemu rozwojowi technologii informatycznych. W tym wypadku niezbędna jest ścisła współpraca pomiędzy bibliotekarzami, bibliotekarzami systemowymi a informatykami.

Początkowo uważano, że model PDA całkowicie rozwiązuje dylemat trafności doboru księgozbioru. Obecnie zaczynają dochodzić do głosu także potencjalne mankamenty tego modelu, takie jak nieprawidłowość wyboru książek tworzących księgozbiór. William H. Walters w swoim artykule poddaje w wątpliwość kwestię trafności zaznaczając, że pomiędzy natychmiastowymi potrzebami czytelników a długofalowymi potrzebami edukacyjnymi biblioteki akademickiej istnieje znaczna przepaść, co może doprowadzić do powstania kolekcji stroniczych i źle wyważonych¹².

Chociaż czytelnik otrzymuje natychmiastowy dostęp do poszukiwanej informacji, wykorzystanie modelu PDA może prowadzić do tworzenia tendencyjnych i przypadkowych zbiorów. I tutaj wracamy do punktu wyjścia, czyli znaczącej roli przeszkolonych bibliotekarzy, którzy odpowiadają za ostateczny dobór literatury przeznaczonej do zakupu. Nawet wówczas, gdy profil selekcji książek jest prawidłowo skonstruowany, przeszkoleni bibliotekarze powinni regulować proces doboru książek i sprawdzić, czy wybrane tytuły spełniają szeroko rozumiane potrzeby biblioteki i uniwersytetu¹³.

Budowanie profilu książek elektronicznych przeznaczonych do zaimplementowania do komputerowego katalogu zbiorów

Przy zastosowaniu modelu zakupu sterowanego popytem zasadniczą rolę odgrywa selekcja książek, których rekordy zostaną zaimplementowane do komputerowego katalogu zbiorów, a tym samym staną się dostępne dla potencjalnego czytelnika. Selekcja ta nazywana jest budowaniem profilu książek elektronicznych przeznaczonych do zakupu i stanowi dla bibliotek nie lada wyzwanie. Niewykluczone, że jest to najtrudniejsza kwestia do sprecyzowania. Chodzi o to, aby określić książki przeznaczone do zakupu tak, aby z jednej strony stanowiły jak największą wartość dla instytucji, a z drugiej w optymalnym zakresie zaspokajały potrzeby czytelników.

Budowanie profilu książek elektronicznych w praktyce oznacza selekcję książek przeznaczonych do zakupu z uwzględnieniem określonych z góry kryteriów. Z punktu widzenia czytelników stworzenie takiego profilu powoduje ograniczenia w puli książek przeznaczonych do zakupu, a więc w pewien sposób odkształca istotę zakupu sterowanego popytem.

---

¹² W.H. Walters: op.cit.

¹³ Ibidem.

W celu stworzenia profilu powinna zostać wyłoniona grupa bibliotekarzy, która podejmie się zadania sprecyzowania, które rekordy książek powinny być dostępne dla czytelników. Przykładem biblioteki jednej z amerykańskich uczelni, w której wyłoniono podgrupę bibliotekarzy tzw. Zespół ds. Rozwoju Kolekcji (Collection Development Team) jest California State University-Fullerton's Pollak Library¹⁴. Zespół ten miał na celu rozpoznanie rynku e-booków i wypracowanie szczegółów zastosowania modelu PDA.

Pierwszą kwestią jest dobór wydawcy e-booków. Dla społeczności akademickiej istotne są przede wszystkim książki naukowe oraz naukowo-badawcze i tylko wydawcy takich książek powinni być brani pod uwagę. Oczywiście w bibliotekach innego typu, np. w publicznych, nie ma uzasadnienia wprowadzanie tego rodzaju ograniczenia. Ogólnie można powiedzieć, że pierwszą i podstawową sprawą jest wybór właściwego wydawcy, którego książki będą najbardziej odpowiednie dla potrzeb użytkowników danego rodzaju biblioteki. Czyli przy zastosowaniu PDA elementarną sprawą jest wybór wydawcy bądź dostawcy książek, których zakres tematyczny (przedmiotowy) odpowiada kierunkom studiów reprezentowanym na danej uczelni.

W przypadku bibliotek akademickich niezbędne jest, aby wydawca wytypowany do zaimplementowania rekordów e-booków reprezentował książki o charakterze naukowym, w tym również podręczniki akademickie. Kształcący, akademicki profil zakupywanych książek powinien być nieodzowną cechą proponowanych książek. I tutaj także należy zaznaczyć, że w przypadku zastosowania modelu zakupu sterowanego popytem przez biblioteki innego rodzaju, na przykład publiczne, ten wymóg nie będzie miał zastosowania.

Dbając o to, aby księgozbiór książek elektronicznych gromadził najnowsze, najaktualniejsze pozycje dość powszechnie stosowane jest kryterium daty wydania, na przykład książki przeznaczone do zakupu nie mogą być wydane wcześniej niż 5 lat wstecz. Zastosowanie tego kryterium jest poniekąd dyskusyjne, gdyż – jak wiadomo – książki o charakterze humanistycznym nie tracą na swej aktualności tak szybko jak książki z nauk ścisłych. Często bywa, że ich wartość naukowa jest równie ważna po 10 latach, jak w momencie wydania. Zastosowanie kryterium roku wydania zdaje się mieć uzasadnienie w przypadku książek z dziedzin nauk matematyczno-fizyczno-chemicznych, gdzie najistotniejsza i najbardziej poszukiwana jest informacja najnowsza.

---

¹⁴ W. Breitbach, J.E. Lambert: Patron-Driven Ebook Acquisition, [in:] „Computers in Libraries”, Vol. 31, Issue 6, 2011, p. 17-20.

Dosyć powszechne jest zastosowanie kryterium ceny książki. Wskaźnik ten wydaje się dosyć oczywisty i niewątpliwie najłatwiej go ustalić. Zakup książek elektronicznych, których ceny jednostkowe przekraczają określoną kwotę powinien podlegać weryfikacji ze strony pracownika biblioteki. Zespół tworzący profil książek elektronicznych przeznaczonych do ewentualnego zakupu ma do dyspozycji szerokie spektrum kryteriów. Język publikacji może także stanowić ograniczenie, na przykład zakupione książki muszą być wydane w języku polskim, angielskim czy hiszpańskim.

Kryteria zastosowane powyżej odnoszą się do przedmiotu zamówienia, czyli samej książki elektronicznej. Umowa licencyjna może jednak precyzować także kryteria dotyczące podmiotów uprawnionych do korzystania z zakupu sterowanego popytem. I tak, istnieje możliwość określenia, iż do zakupu książek uprawnione są tylko wymienione w umowie grupy czytelników, np. pracownicy naukowcy uczelni, doktoranci, absolwenci czy studenci studiów magisterskich. Generalnie to właśnie umowa licencyjna określa wszelkie warunki, zasady, a także ograniczenia dotyczące zarówno przedmiotu zamówienia, jak i podmiotów.

Pomimo zastosowania różnych kryteriów doboru książek, wiedza i doświadczenie bibliotekarzy pozostają podstawowymi elementami budowania strategii selekcji książek przeznaczonych do zakupu.

Efekty zastosowania zakupu sterowanego popytem

Chociaż w bibliotekach akademickich w Polsce dominują jeszcze zakupy czasopisma elektronicznych nad książkami elektronicznymi należy spodziewać się, że z czasem przewaga ta zacznie zmieniać się, a nawet książki elektroniczne mogą w przyszłości stanowić większość zakupów. Stąd konieczność rozważenia i zastanowienia się nad wprowadzeniem najbardziej ekonomicznego sposobu zakupu e-booków.

Koronnym efektem zastosowania PDA jest znaczne zwiększenie wachlarza udostępnianych książek, możliwych do wykorzystania przez potencjalnego użytkownika biblioteki, przez udostępnienie w katalogu ogromnej liczby rekordów MARC. W przypadku dwóch wiodących dostawców książek elektronicznych na polskim rynku księgarskim jest to 120 tys. rekordów firmy EBSCO (eBook Academic Collection) bądź 86 tys. rekordów firmy ProQuest (ebrary).¹⁵ Zarówno firma EBSCO, jak i ProQuest oferują sprzedaż e-booków w modelu PDA.

---

¹⁵ EBSCO, [dostęp: 04.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebscohost.com/ebooks/academic/subscriptions/academic-ebook-subscriptions>

W konsekwencji zwiększenia liczby rekordów e-booków i oddania w ręce czytelników sprawy wyboru książek elektronicznych przeznaczonych do zakupu następuje całkowite wyeliminowanie ryzyka zakupu nieprzydatnych książek. Każda z książek zakupionych metodą zakupu sterowanego popytem musi być przynajmniej jeden raz wykorzystana.

Niewątpliwie zbiory tworzone samoistnie przez czytelników wyróżniać się będą określonymi cechami. Właściwości takiej kolekcji to przede wszystkim: duża przydatność z punktu widzenia czytelniczego, użyteczność, celowość oraz równocześnie ograniczona przewidywalność końcowego charakteru powstałego zbioru. Nawet przy zastosowaniu ostrych kryteriów profili książek przeznaczonych do zakupu trudno jest określić, czy treści kolekcji stworzonej przez czytelników będą miały charakter chwilowy czy bardziej ponadczasowy.

Zarówno w przypadku książek w wersji papierowej, jak i elektronicznej, sami bibliotekarze nie są w stanie w pełni przewidzieć, które z nich będą intensywnie użytkowane przez czytelników, a które pozostaną towarem zalegającym przez lata na półkach czy w katalogach komputerowych. O stopniu (nie)trafności dokonanych wyborów książek świadczą badania przeprowadzone w latach 60. XX w. (powszechnie znane pod nazwą 80/20), które wskazywały, że 20% książek zakupionych przez bibliotekę pozostaje nigdy niewypożyczonych przez czytelników, obciążając bibliotekę kosztami ich magazynowania¹⁶. W przypadku zastosowania modelu PDA nie istnieje ryzyko bezzasadnego wydatkowania środków finansowych na e-booki nigdy niewykorzystane.

W krańcowej sytuacji wraz ze wzrostem liczby książek elektronicznych może pojawić się problem usuwania książek papierowych. Taka sytuacja miała miejsce na przykład w bibliotece Cushing Academy in Ashburnham w Massachusetts, w której wprowadzono plan pozbycia się niewykorzystywanych kolekcji książek tradycyjnych¹⁷. W przypadku e-booków istotną kwestią jest także doprowadzenie do sytuacji, w której rekordy niepotrzebnych książek elektronicznych nie zalegają w komputerowych katalogach bibliotek. W przypadku zastosowania zakupu sterowanego popytem nie występuje kwestia figurowania w katalogu komputerowym zbędnych rekordów książek, z których nikt nigdy nie skorzysta. Po z góry określonym okresie, np. po roku, rekordy niewykorzystanych e-booków są automatycznie usuwane. Pozostają tylko rekordy książek czytanych, które są następnie kupowane.

---

¹⁶ R.W. Trueswell: Some Behavioral Patterns of Library Users: The 80/20 Rule. „Wilson Library Bulletin”, Vol. 43, 1969, p. 458-461.

¹⁷ D.A. Swords (ed.): Patron-driven Acquisitions: History and best practices. De Gruyter Saur, Berlin, Boston 2011.

Rezultatem zastosowania przez bibliotekę zakupu sterowanego popytem jest efektywniejsze gospodarowanie środkami finansowymi. Nie występuje kwestia ponoszenia kosztów na zakup nieprzydatnych książek. Wydatkowane przez bibliotekę pieniądze przeznaczone są tylko na faktycznie celowe książki, z punktu widzenia czytelniczego. Tak więc, z tego punktu widzenia PDA wydaje się być najbardziej ekonomicznym i efektywnym systemem zakupu e-booków.

Jak w każdym novum tak i w modelu PDA można dostrzec pewne wady. Jedną z nich jest potencjalna i nieodwracalna możliwość stworzenia słabej merytorycznie kolekcji, przy zbudowaniu błędnego profilu książek elektronicznych przeznaczonych do zakupu. Jednak nawet przy najlepiej stworzonym profilu zawsze – chociażby teoretycznie – może zdarzyć się sytuacja, że wartościowa książka zostanie niezauważona przez czytelników, a tym samym niezakupiona¹⁸.

Przeoczenie cennej książki może być także skutkiem szybszego aniżeli zakładano wykorzystania środków pieniężnych przeznaczonych na zakupy. Po nabyciu książek za określoną wartość pieniędzy następuje automatyczne zablokowanie możliwości kolejnych zakupów. W konsekwencji taka sytuacja może hipotetycznie spowodować niedopatrzenie w zakupie wartościowych e-booków¹⁹.

Mając na uwadze powyższe, być może rozwiązaniem dla bibliotek stałoby się równoczesne wykorzystanie różnych narzędzi zakupowych, czyli niepoleganie wyłącznie na modelu PDA, ale także tworzenie kolekcji zbiorów z wykorzystaniem tradycyjnych metod.

Biblioteki, które zdecydowały się wdrożyć model zakupu sterowanego popytem już po pierwszym roku użytkowania mają możliwość przeprowadzenia analizy zastosowania PDA. Analiza taka dostarcza przejrzystego oglądu skutków zastosowania tego modelu i przede wszystkim precyzuje takie kwestie jak to, która kategoria użytkowników dokonała największej liczby zakupów oraz jakie książki były najbardziej poszukiwane przez czytelników. Tylko analiza praktycznego zastosowania modelu PDA daje możliwość weryfikacji i lepszego ukierunkowania na przyszłość.

Wnioski

W artykule starano się przybliżyć bibliotekarzom, a tym samym spopularyzować model PDA. Wydaje się, że pomimo niewątpliwie istniejących trudności i przeszkód we wprowadzaniu zakupu sterowanego popytem zastosowanie tego modelu generalnie

---

¹⁸ W.H. Walters: op.cit.

¹⁹ Ibidem.

pozwała na lepszy dobór książek użytecznych, z punktu widzenia czytelników. Sam pomysł gromadzenia zbiorów z wykorzystaniem wskazań czytelniczych wydaje się być dużą wartością dla bibliotek. Stąd można założyć, że w najbliższych latach również polskie biblioteki naukowe zaczną bardziej dostrzegać konieczność zmian w tym zakresie i podążać właśnie w tym kierunku.

Mając na uwadze znalezienie równowagi pomiędzy zaspokajaniem potrzeb czytelniczych a budowaniem długofalowej strategii zakupów bibliotecznych, PDA wydaje się być nowoczesnym i optymalnym sposobem zakupu książek elektronicznych. Niewątpliwie, model zakupu sterowanego popytem stanowi nowe wyzwanie dla polskich bibliotek na najbliższe lata i chociaż należy do tego modelu – a także do każdej innowacji – podchodzić z pewną dozą ostrożności, na pewno jest to przedsięwzięcie, które powinno podlegać analizie i szerzej podjętej dyskusji, a w dalszej perspektywie, być może podjęcia eksperymentu wdrożenia modelu PDA.

Bibliografia

1. Breitbach W., Lambert J.E.: Patron-Driven Ebook Acquisition. „Computers in Libraries”, Vol. 31, Issue 6, 2011, p. 17-20.
2. Nixon J.M., Freeman R.S., Ward S.M. (eds.): Patron-driven acquisitions: current successes and future directions. Routledge, Taylor & Francis Group, London, New York 2011.
3. Paulsen K.: The Story of Patron-Driven Acquisition, [in:] Swords D.A. (ed.): Patron-driven acquisitions: history and best practices. De Gruyter Saur, Berlin, Boston 2011.
4. Polanka S.: Off the Shelf: Patron-Driven Acquisition. „The Booklist”, Vol. 105, Issue 9/10, 2009.
5. Swords D.A. (ed.): Patron-driven Acquisitions: History and best practices. De Gruyter Saur, Berlin, Boston 2011.
6. Trueswell R.W.: Some Behavioral Patterns of Library Users: The 80/20 Rule. „Wilson Library Bulletin”, Vol. 43, 1969.
7. Walters W.H.: Patron-Driven Acquisition and the Educational Mission of the Academic Library. „Library Resources & Technical Services”, Vol. 56, Issue 3, 2012.
8. Pelle A.: E-książki: ewolucja zamiast rewolucji. „Biuletyn EBIB”, nr 3 (94), 2008, [dostęp: 04.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebib.pl/2008/94/a.php?ebooks>
9. Reitz J.M.: Online Dictionary for Library and Information Science, [dostęp: 29.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_p.aspx#patrondriven
10. EBSCO, [dostęp: 04.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.ebscohost.com/ebooks/academic/subscriptions/academic-ebook>

11. ProQuest, [dostęp: 04.09.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.proquest.com/en-US/aboutus/pressroom/13/20130122.shtml>
12. Mandragora (wydawnictwo), [dostęp: 27.04.2013 r.]. Dostępny w Internecie: http://pl.wikipedia.org/wiki/Mandragora_%28wydawnictwo%29
13. The University of Texas, [dostęp: 29.08.2013 r.]. Dostępny w Internecie: <http://www.lib.utexas.edu/indexes/titles.php?id=260>